

נספחי שימור לתכניות כלים תכנוניים להגנה על המורשת

המקרה של רמת בית שמש וחורבת קייאפה

אדר' רז עפרון

צילום | SkyView באדיבות החופרים

פברואר 2013. בסופה של עוד ישיבה, אחת מני רבות בשנתיים האחרונות, מודיעה יו"ר הוועדה המחוזית ירושלים על עמדת לשכת התכנון, כי לצורך שמירת האתר הארכאולוגי חורבת קייאפה בהקשרו הנופי ופיתוחו כגן לאומי, יש לבטל תכנית מפורטת לבינוי שכונה בת קרוב ל-1300 יחידות דיור בדרום רמת בית שמש.

בצעד חשוב זה, אולי חסר תקדים מסוגו, נקבעה מדיניות תכנון הרואה בשמירת המורשת ובפיתוח אתר ארכאולוגי בהקשרו הנופי, ערך שווה לצורך הדחוף ביחידות דיור ובפיתוח.

חורבת קייאפה, השוכנת בראש אחת הגבעות הסוגרות על עמק האלה מצפון, בין שוכה לעזקה, היא בעלת חשיבות ארכאולוגית והיסטורית רבה ונראות נופית בולטת. במקום שכנה עיר חשובה בתקופת ממלכת יהודה. חופרים אותה משנת 2007 הארכאולוגים יוסף גרפינקל וסער גנור, והיא ייחודית ברמת ההשתמרות הגבוהה שלה. באתר התגלתה הכתובת העברית הקדומה ביותר וממצאים ייחודיים נוספים, עיקרם מתקופת הברזל 2, והם כוללים חומת סוגרים, שני שערים, מערכות מגורים ופריט, המפורש ע"י החוקרים כמודל המקדש מאבן. יש המציעים לזהות אותה עם העיר "שעריים" המקראית שהוזכרה

היה אמור האתר להישמר כמובלעת פתוחה, המוקפת בינוי משלושה כיוונים. את התכניות המפורטות תכנונו עשרות מתכננים, מומחים ויועצים בהובלת משרד הבינוי והשיכון. תהליך התכנון לווה בסקרים ארכאולוגיים, שבוצעו בשנות ה-90 (סקר רמת בית שמש ע"י יהודה דגן, 1995 וסקר מפורט ע"י אלה נגורסקי,

ברשימת הערים של ממלכת יהודה וכן אחרי ניצחון דוד על גִלְיָת, כשהפלשתים נסוגים בדרך שעריים לעבר גת ועקרון (שמואל א', י"ז, נ"ב).

בגבעות מצפון וממזרח לה נבנית במהירות העיר רמת בית שמש, לפי תכניות בנייה שאושרו באמצע שנות ה-90. על פי התכנית,

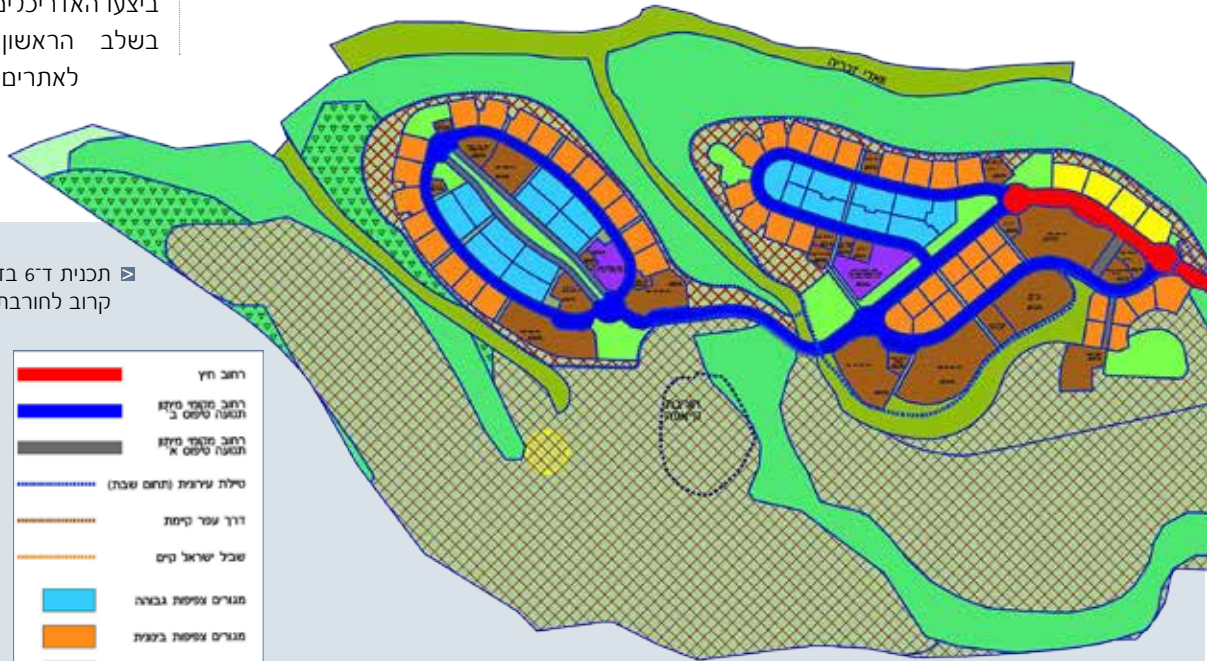

ירושלים ללוות את תהליך התכנון המפורט של הרבעים הדרומיים של רמת בית שמש ולערוך נספחי שימור, שמטרתם להתוות את עקרונות השימור, הפיתוח והתצוגה של אתרי המורשת, ובהם תל ירמות, חורבת בית נטיף וחורבת קייאפה, ולקבוע הנחיות באשר לשילובם בפיתוח העירוני ובנוף. את העבודה ביצעו האדריכלים במינהל שימור.

בשלב הראשון גובשה תפיסת התכנון לאתרים המרכזיים. נאלצנו להתמודד עם מגבלות רבות שנבעו מהשלב המאוחר שבו

בשנים האחרונות רווחת ההכרה ברשות העתיקות בחשיבותם של התכנון המוקדם והמעורבות בתהליכי התכנון ככלים אפקטיביים להגנה על אתרי המורשת ולשימורם. המודעות בקרב ארכאולוגים ומקבלי החלטות, ההתמצאות בתהליכי התכנון והיכרות עם מוסדות התכנון הם תנאים

בשטח המיועד לבינוי סומנו מאות אתרי עתיקות. הגישה התכנונית שהציגה רשות העתיקות בעניין האתרים הקטנים בהיקפם הייתה לאשר את תכניות הבינוי, בתנאי שהחלטה על גורלם תתקבל לאחר החפירה שלהם, בהתאם לממצאים, סמוך לזמן פיתוח השטח. בשונה מהם, האתרים

תכנית ד'6 בדרום-מערב רמת בית שמש, קרוב לחורבת קייאפה. אדר' אריה רחמימוב

	אתר ארכאולוגי		רחוב חוץ
	שטח ציבורי פתוח		רחוב מקומי מילני תמונה טיפוס ב'
	שטח שביל		רחוב מקומי מילני תמונה טיפוס א'
	שטח אזורי לגבול הבית		סילת עירונית (תחום שבת)
	שטח אזורי לשימור נופ		דרך עפר קיימת
	ער טכני לשימור לפי תמ"א 22		שביל ישראל קיים
	ער נטף ארזים קיים לפי תמ"א 22		מגורים אופסת גבוהה
	גן לאומי		מגורים אופסת בינונית
	שטח פתוח		מגורים אופסת נמוכה
	מבנה להריסה ביטל		תנועה ופסור
			מוסדות ציבור

חורבת קייאפה

חורבת קייאפה - מבט מצפון-מזרח (האזור המיועד לבניית שכונה ד'6).

צילום | אדר' רז עפרון

הדמיה - שכונה ד'6 כפי שהייתה נראית מגבולה הדרומי של חורבת קייאפה. אדר' אבי משיח ואדר' תמר נתיב

הצטרפנו לתהליך, שלב שבו חלות על השטח תכניות בנייה מאושרות כ־20 שנה; בתהליך התכנון וגם בסקרים הארכאולוגיים השקיעה המדינה תקציבי עתק; נוספו לכך מצוקת הדיור והמחאה החברתית שהניעו סדר יום, המבקש להאיץ את התכנון המפורט ולאפשר בנייה ואכלוס מהירים.

חשובים ליישום כלי זה. גישה זו, שאותה הוביל מינהל שימור לאורך השנים, הולכת ומשתרשת גם אצל הארכאולוגים במרחבים ובמחוזות, המתמודדים יום-יום עם משימות הפיקוח על התכניות השונות ועם הקשר הרצוף עם מוסדות התכנון. הכרה זו היא שהובילה לדרישתו של ארכאולוג מרחב

הגדולים והמרכזיים כמו ירמות ובית נטיף הושארו כמובלעות בתוך השטח הבנוי וסמוך לו. בתהליך תכנון העיר לא גובשה תפיסת תכנון לאתרים אלה, להתמודדות עם מצבם החדש ולא התוות פתרונות לאופן שימורם, הצגתם, הנגישות אליהם והיראותם בנוף העירוני.

▲ קייאפה - השער הדרומי
צילום | אדר' רז עפרון

תאפשר שמירה על עקרונות אלה, ולכן יש לבטלה.

עמדה זו, אשר "הפכה את הקערה על פיה" וכנגד כל הסיכויים קבעה, כי יש לבטל את תכנית הבנייה הסמוכה לאתר, זכתה לגיבוי הנהלת רשות העתיקות והוצגה בעקיבות לאורך כל התהליך המורכב, הארוך ועתיר הלחצים וההתנגדויות. לאחרונה הוכח, כי המקצועיות והעקיבות השתלמו. לעמדת רשות העתיקות הצטרפה רשות הטבע והגנים, ולבסוף קיבלו אותה מוסדות התכנון. עם זאת, מחובתנו לעמוד על המשמר עד שהכרזתה של חורבת קייאפה כגן לאומי תקבל תוקף חוקי ותסלול את הדרך לשימורה ולפיתוחה באופן שיהלום את חשיבות האתר.

יזם | משרד השיכון
אדריכלי נספח השימור | אדר' אבי משיח
ואדר' תמר נתיב
ליווי וניהול | אדר' רז עפרון
ארכאולוג מרחב ירושלים | ד"ר יובל ברוך
ארכאולוג מחוז יהודה | פבלו בצר

כאתר מורשת ותיירות בקנה מידה ארצי, קבע נספח השימור כך:

< האתר מיוחד בכך שהוא ממחיש באופן ברור את הקשר בין ה"סיפור" לבין הממצאים בשטח. שילוב ערכיו עם מאפייניו הנופיים והיותו אתר חפור שניתן לחוות בו ממצא נדיר ברמת השתמרות גבוהה מוביל למסקנה, כי לפנינו אתר בעל פוטנציאל פיתוח כאתר ביקור ברמה הארצית.

< האתר נחפר בצורה אינטנסיבית, וניתן להכשירו כאתר קולט קהל באופן מיידי.

< הפוטנציאל להבנתו, לשמירתו ולפיתוחו של האתר תלוי בשמירה עליו בהקשרו הנופי הפתוח. נדרש להרחיק מהאתר את השטח הבנוי, כך שתישמר הסביבה הנופית הפתוחה, כולל הוואדיות סביבו ויווצר אזור חיץ ניכר בין האתר לבין העיר מצפון.

< תכנית הבנייה לשכונה הסמוכה לאתר (שכונה 6ד), על תשתיותיה וכבישיה, לא

תל ירמות וחורבת בית נטיף הם אתרים עתירי שטח, העתידים להיות מוקפים בבינוי עירוני. אתרים אלה יועדו בתכנית המתאר המחוזית להיות גנים לאומיים. בשלב מאוחר זה של התכנון המפורט נותר לנו לנסות ולהגן ככל האפשר על שימור האתרים בנוף, מתוך תפיסה (שנויה במחלוקת) כי רק שימוש באתרים אלה על ידי האוכלוסייה המקומית, כשטח פתוח ונגיש לציבור, יבטיח את שימורם לאורך זמן. התכנית מאפשרת פיתוח בשטח הפתוח, באזורים הנושקים לתשתיות ולבנייה העירונית, כדי להנגיש את האתרים, להציג אותם ולהדגיש את נוכחותם. מכלולים ארכאולוגיים שנחפרו ישומרו ויוצגו לציבור. דגש נוסף הוקדש ליצירת אזור חיץ בין האתר לעיר וגם לשמירה על קווי מבט פתוחים מהשכונות הסובבות אל האתרים.

בחורבת קייאפה גובשה תפיסה שונה. עקב מיקומה בשולי השטח הבנוי, במרחב הצופה אל עמק האלה, ולאור הפוטנציאל להכשרתה